

**ԼԱՌԻՐԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ԶԱՐԴԱՏՈՒՓԵՐԻ
ՊԱՏԿԵՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Կարեն Ասատրյան

Ամփոփում

Հայոց ազգագրության ազգային թանգարանում է պահպանվում հայ նկարչուհի, մանրանկարչուհի Լաուրա (Շահանե) Սարգսյանի հեղինակած 20-րդ դ. 2-րդ կեսով թվագրվող փայտյա զարդատուփերի հավաքածուն, որի յուրաքանչյուր նմուշ գեղազարդված է հայկական մշակույթը բնութագրող թեմատիկ որևէ պատկերով. կենցաղ, տոնահանդես, պարարվեստ և նվագարաններ: Աշխատանքում օգտագործել ենք համեմատական վերլուծության մեթոդը՝ հավաքածուի զարդատուփերի նկարազարդումները համեմատելով հայկական գուսանական երգերի հետ՝ այս կերպ ներկայացնելով հավաքածուի թեմատիկ կապը ժողովրդական երաժշտության հետ: Զարդատուփերի գեղազարդումներում ներկայացված թեմատիկ պատկերներն ըստ իրենց իմաստաբանական բովանդակության անդրադառնում են հայոց մեջ առանցքային և մեծ կարևորություն ունեցող թեմաների՝ ընտանիք, հայրենիք, սեր, տոնածիսական հանդեսներ, որոնց գեղարվեստական արտացոլումը տեսնում ենք ժողովրդական բանահյուսության և գրականության մեջ, արվեստում և մշակույթի այլ ոլորտներում: Անմասն չէր կարող լինել նաև հայ ժողովրդական երաժշտարվեստը: Ժողովրդական երգահանները՝ գուսաններն իրենց ստեղծագործություններում անդրադառնում էին թե՛ ժողովրդի համար կարևոր նշանակություն ունեցող իրադարձություններին, թե՛ անհատին՝ իր հույզերով, ապրումներով, ձգտումներով և երազներով:

Ահա այս համատեքստում էլ գուսանական երգերը դիպուկ կերպով բնութագրում և ներկայացնում են զարդատուփերի գեղագարդումների ներկայացրած իմաստաբանությունը: Աշխատանքը գիտական լայն շրջանին կներկայացնի Հայոց ազգագրության թանգարանի Լաուրա Սարգսյանի հեղինակային զարդատուփերի հավաքածուն՝ հետազայում հիմք դառնալով հեղինակի անհատական ցուցադրության կազմակերպման համար՝ հանրահռչակելով թանգարանային նյութը: Այն հանրությանը կներկայացնի մի արվեստագետի, ով կրթություն ստանալով ռուսական կրթօջախում և ստեղծագործելով խորհրդային շրջանում՝ հարազատ է մնացել ավանդականին և ազգայինին՝ ստեղծելով հայկական մշակույթի ակունքներից բխող արվեստի ինքնատիպ նմուշներ:

Բանալի բառեր՝ Լաուրա (Շահանե) Սարգսյան, փայտյա զարդատուփ, պապիե-մաշե, ժողովրդական արվեստ, հայուհու կերպար, գուսանական երգեր:

PICTOGRAPHY OF LAURA SARGSYAN'S CASKETS

Karen Asatryan

Abstract

The National Museum of Armenian Ethnography owns a collection of wooden caskets made by miniature painter Laura (Shagane) Sargsyan in the second half of the 20th century. They are decorated with thematic images characteristic of the Armenian culture; lifestyle, festivals, dance art and musical instruments. The paper discusses the collection of caskets in the method of comparative analysis, comparing the pictures of the boxes

with folklore material, in particular with Armenian folk singers-gusan songs, thus presenting the historical and cultural values of the museum objects. The thematic images represent important events for the Armenians: family, homeland, love, festive events, the artistic reflection of which can be seen in folklore and literature, art and culture. Armenian folk music could not remain on the sidelines either. In their works folk songwriters; gusans addressed events of great importance for the people, as well as for an individual; with his emotions and feelings, aspirations and dreams. It is in this context that gusan songs accurately describe and convey the semantics of the pictures of boxes. The work will represent to the wide scientific circle the collection of Laura Sargsyan becoming the basis for the organization of an individual exhibition of the author; thus, popularizing the museum collection. It will represent to the public an artist, who having received education in a Russian educational establishment and creating in the Soviet period, remained close to national traditions and created works of art deeply rooted in Armenian culture.

Key words: *Laura (Shagane) Sargsyan, wooden cascets, papier-mâché, folk art, image of an Armenian woman, folk singers-gusans' songs*

ПИКТОГРФИЯ ШКАТУЛОК ЛАУРЫ САРГСЯН

Карен Асатрян

Аннотация

Национальный музей армянской этнографии владеет коллекцией деревянных шкатулок, созданных художницей-миниатюристкой Лаурой (Шагане) Саргсян во второй половине XX века. Они украшены

тематическими изображениями, характерными для армянской культуры; образ жизни, фестивали, танцевальное искусство и музыкальные инструменты. В статье рассматривается коллекция шкатулок методом сравнительного анализа, сопоставляя изображения шкатулок с фольклорным материалом, в частности с песнями армянских народных певцов-гусанов, тем самым представляя тематическую связь коллекции с народной музыкой. По своему смысловому наполнению тематические изображения, представленные в декоре шкатулок, относятся к ключевым и важным для армян темам: семья, Родина, любовь, праздничные события, художественное отражение которых можно увидеть в фольклоре и литературе, искусстве и других областях культуры. Армянская народная музыка также не могла остаться в стороне. Народные песенники; гусаны в своих произведениях обращались к событиям, имеющим большое значение для народа, а также отдельного человека; с его эмоциями и чувствами, стремлениями и мечтами. Именно в этом контексте гусанские песни точно описывают и передают семантику раскрашивание шкатулок. Работа представит широкому научному кругу коллекцию авторских шкатулок Лауры Саргсян Музея армянской этнографии, став в дальнейшем основой для организации индивидуальной выставки автора; популяризации музейного материала. Оно представит публике художника, который, получив образование в российском образовательном центре и творя в советский период, остался близок к традиционному и национальному; создавая оригинальные произведения искусства, уходящие корнями в армянскую культуру.

Ключевые слова: *Лаура (Шагане) Саргсян, деревянная шкатулка, папье-маше, народное искусство, образ армянки, гусанские песни.*

Նախաբան.

Սույն զեկուցման նպատակն է ներկայացնել Հայոց ազգագրության ազգային թանգարանի հավաքածուում ներառված հայ նկարչուհի, մանրանկարչուհի, ԽՍՀՄ և Հայաստանի նկարիչների միության անդամ Լաուրա (Շահանե) Սարգսյանի զարդատուփերի հեղինակային հավաքածուն, որի յուրաքանչյուր նմուշ ոչ միայն արվեստի մի ինքնատիպ գործ է, այլև ներկայանում է հայկական մշակույթին բնորոշ թեմատիկ պատկերներով և գաղափարական բովանդակությամբ՝ տոնածիսական արարողություններ, բարքեր, ավանդույթներ, կենցաղ:

Ստեղծագործելով խորհրդային վերջին շրջանում Լաուրա Սարգսյանը խիստ հարազատ է մնացել հայկական ժողովրդական արվեստին, ուստի պատահական չէ, որ ստեղծագործությունները, որոնք մեծ համբավ էին ձեռք բերել և հանդիսանում էին նորարարություն այդ ժամանակաշրջանում, մեծ գնահատականի են արժանացել անձամբ Վազգեն Վեհափառի կողմից, ում անձնական մանրանկարչուհին է եղել նա 28 տարի շարունակ:

Ուսումնասիրության խնդիրն է մշակութաբանական վերլուծության ենթարկել զարդատուփերի պատկերագրությունը՝ դրանցում ներկայացված հայկական մշակույթի «նյութական» և «ոչ նյութական (հոգևոր)» արժեքների համեմատական գուգորդությամբ հայ գուսանական [15, c. 429, 430] երգերի հետ, որոնք դիպուկ կերպով բնութագրում են զարդատուփերի ներկայացրած թեմատիկ պատկերների իմաստաբանական բովանդակությունը:

ՀԱԹ-ի զարդատուփերի հավաքածուն.

Զարդատուփերը պատրաստվել են Լաուրա Սարգսյանի կողմից 20-րդ դ. կեսերից դարավերջ ընկած ժամանակահատվածում: Փայտից պատրաստված զարդատուփերը հիմնականում քառակուսի

են կամ ուղղանկյուն, մի քանիսը շրջանաձև: Զարդանկարներն արված են պապիե-մաշե¹ [16, c. 3] տեխնիկայով:

Լաուրա Սարգսյանի կերպարները, որոնք գերազանցապես կանայք են, կարծես ստեղծվել են հայ ժողովրդի մեջ արմատացած հայ կնոջ գեղեցիկ կերպար համարվող ժողովրդական ընկալումներից՝ նշաձև խոշոր սև աչքեր, կամար հոնքեր, բարակ մեջք, բարդի հասակ: Շքեղ վերնագգեստները ծաղկանախշ բազմագույն գոգնոցներով, գլխի հարդարանքը և զարդարանքը, գունային համակարգում գերակշռող կարմիրի, կանաչի և դեղինի համադրությունը ստեղծում են հայ կնոջ տիպական կերպար:

Հետաքրքիր է, որ Վազգեն Վեհափառի հետ հենց առաջին հանդիպման ընթացքում նա հետաքրքրվել է Լաուրայի ծագումով, քանի որ աղջկան նմանեցրել է Հովնաթանյանների դիմանկարներում պատկերված իշխանուհիների հետ: Եվ թեև այդ ժամանակ Լաուրան տեղյակ չէր իր արմատների մասին, այնուամենայնիվ հետո պարզե-

¹ Գոյություն ունի պապիե-մաշե արտադրանքի պատրաստման երեք եղանակ. Ըստ առաջինի, արտադրանքը շերտերով սոսնձվում է մոդելի վրա, թաց թղթի փոքր կտորներից նախապես պատրաստված կաղապարի վրա: Դասական տեխնիկայում կիրառվում են թղթի մի քանի շերտից մինչև 100 շերտ: Այժմ դրա համար հաճախ օգտագործվում է պոլիմիլինիլացետատ սոսինձ, իսկ ավելի վաղ օգտագործվել է օսլայի մածուկ: Երկրորդ մեթոդի համաձայն, արտադրանքը ձևավորվում է հեղուկ թղթի զանգվածից: Մանրացված թղթին ավելացնում են տաք ջուր և թողնում տաք տեղում մեկ օր: Հետո այն եփում են, քսում, փխրեցնում և չորացնում: Ստացված զանգվածին ավելացվում է կավիճ՝ անընդհատ խառնելով: Թուղթ-կավիճ խառնուրդին սոսինձ են ավելացնում անընդհատ խառնելով, մինչև ստացվի մածուցիկ զանգված: Որպես սոսինձ, օգտագործվում է շրեշի օսլայի և ատաղձագործի սոսնձի խառնուրդ: Ստացված զանգվածը լցնում են պատրաստված մոդելի մեջ կամ շերտով քսում դրա մակերեսին և պահում մինչև ամբողջովին չորանա: Երրորդ մեթոդի համաձայն, արտադրանքները սոսնձվում են նրբատախտակի նման՝ կոշտ սալիկների ճնշման տակ: Չորացրած արտադրանքը ծեփամածկվում են, աստառաներկում, հղկում, այնուհետև նկարագարում: Կաղապարման արտադրանքի մոդելները ավանդաբար պատրաստվում են պլաստիլինից, կավից, փայտից և գիպսից:

լու էր, որ հարյուրից ավել տարիներ առաջ Խաչիկ գյուղում ապրած իր Զարդար տատը Հովնաթանյանների հայրենակիցն է եղել և որ իր պապի պապը 19-րդ դ. առաջին կեսին Վանից էր Վայոց ձոր եկել [13, էջ 8]: Եվ Լաուրա-Շահանեն իր ստեղծագործություններում ներկայացնում էր այն, ինչն արյամբ իրեն էր փոխանցվել նախապապերից:

Շահանեի գրեթե բոլոր կերպարները կրում են գոտիներ, ումանք՝ նաև գոգնոցներ, հագուստի ձևվածքները կրծքի հատվածում ունեն շքեղ զարդարված «սրտանոցներ»: Արևմտահայ կանանց տարազի պարտադիր մաս կազմող գոգնոցները զարդանախշված են ծաղկանախշերով, բուսանախշերով և կենաց ծառերով, որոնք հանդիսանում էին բեղմնավորության և հարատևության խորհրդանիշներ [12, էջ 20]: Կերպարների գոտիները ինչպես կտորից, այնպես էլ թանկարժեք մետաղից են՝ ինչի մասին վկայում են ծաղկաձև ոճավորված ճարմանդները, որոնք ևս պտղաբերության և արգասավորության խորհրդանիշներ են:

Զարդատուփերն ըստ իրենց պատկերային բովանդակության ներկայացնում են բերքահավաքի, տոնահանդեսների, սիրո, մայրության տեսարաններ:

Տոնահանդեսներ.

Տոնը, թերևս, մշակութային այն տարրն է, որն առավել պահպանողականն է ազգային արժեքների պահպանման գործում, ինչը խիստ կարևոր է մշակույթի բազմաթիվ տարրերի գլոբալացման մեր դարաշրջանում: Տոնի ընթացքում բոլորը մասնակիցներ են, բոլորը կատարողներ են և ուրեմն՝ մշակույթի ազգային արժեքների հաղորդակիցներ [8, էջ 11]:

Երգերի բովանդակությունը համարյա միշտ համապատասխանել է տվյալ տոնի իմաստին: Տոնական երգ ու պարին մասնակցելը, դրանց իմացությունը մարդու գեղագիտական և

հասարակական դաստիարակության մաս էին կազմում [8, էջ 18]: Ուստի տոնահանդեսները անպայման ուղեկցվում էին երգուպարով և երաժիշտների նվագաժողովով: Եվ ինչպես Կոմիտաս վարդապետը նշում է. «*Ձգացումներն ինչ ուղղությամբ վոր ընթանան, յերզն ու պարն ալ նույն արտահայտությամբ յերևան կուգան*» [13, էջ 96]:

Այսպիսի թեմատիկ տեսարաններով են գեղազարդված ՀԱՊԹ 4593/2 և 4593/3 զարդատուփերը:

ՀԱՊԹ 4593/3 զարդատուփի վրա պատկերված են կենտրոնի երկմաս ոճավորված կենաց ծառի երկու կողմում մեկական խումբ կազմող ուս-ուսի տված երեքական աղջիկ [նկ. 1]: Խմբերը պարագլուխների միջոցով միանում են իրար: Աղջիկներից մեկի ձեռքին թաշկինակ կա, որն այնպես է իջնում ներքև, որ վերևի եռանկյունաձև բուսանախշը, որն իր տեսքով նման է կնոջ արգանդի, միավորում է ներքևի բուսանախշին՝ ստեղծելով մի ամբողջական կենաց ծառ, ինչպիսիք բազմաթիվ են միջնադարյան մանրանկարչության մեջ: Կենաց ծառի շուրջ պար բռնած աղջիկները հավանաբար հարսանեկան պար են պարում, որը կարող է կապված լինել պտղաբերության և կյանքի կենարար ուժի հետ [17, էջ 189, 190]: Տեսարանում տեսնում ենք «խասը» հագած հեզաձկուն պարող աղջիկների, որոնք եղել են գուսանների ներշնչանքն ու մուսան.

*Աշխարհն է փայլում քո մեկ ծիծաղից,
Միայն Աշոտիս դու տվիր թախիծ,
Թներիդ մատաղ, դու գմրուխտ դուռ էս,
Դու գիշեր չունես, միշտ արշալույս էս,
Գիշեր ու ցերեկ դու իմ երազն էս,
Քեզնով եմ ապրում, սրտիս մուրազն էս,
Ծառերը ծաղկում են տարին մեկ անգամ,*

Իսկ դու գարուն ես՝ հավերժ անթառամ [5, էջ 109]:

Տոներում շատ կարևոր և զգայուն տեղ ունի սիրո թեման: ՀԱՊԹ 2040/3 զարդատուփի վրա ներկայացված է հայկական ժողովրդական տոներից «Ջան գյուլում»-ը՝ նույն ինքը՝ Համբարձման տոնը, որն ուղեկցվում էր ծիսական արարողություններով, երբ աղջիկները ծաղկեփնջեր էին կապում և նվիրում, խաղիկներ երգում, տղաներին սիրահետում [14, 93-94: 5, էջ 36, 37]: Պատկերված տեսարանում չորս գեղանի աղջիկներ են, ովքեր «յոթը ծաղկից» փնջեր են կապում, ծաղկեփնջեր հյուսում: Կերպարները շնչում են հայկականությամբ: Կենտրոնի աղջկա լայնափեշ զգեստը զարդարված է պտղաբերության խորհրդանիշ կենաց ծառով:

Նկ. 1

Նկ. 2

Այս համատեքստում է ներկայանում ՀԱՊԹ 2040/1 զարդատուփը, որտեղ պատկերված է երիտասարդ գույգ [նկ. 2]: Տեսարանում տղան և աղջիկը միմյանց են ուղղել նվերներ՝ ծաղիկ և միրգ: Կերպարներն արտահայտում են հայ սիրահար գույգին բնորոշ զգացմունքներ. աղջկա հայացքում կա քնքուշ ամոթխածություն, ու թեև նա իր սիրած տղային է մեկնում սիրո խորհրդանիշ խնձորը, հայացքն ուղղված է

հեռուն: Նա կարծես փորձում է խույս տալ տղայի սիրառատ հայացքից և հպումից և սրա համար մյուս ձեռքով բռնել է ուսին դրված մրգով լի զամբյուղը: Տղան նայում է իր սիրելիին և մի ձեռքը պարզել է դեպի իրեն ուղղված խնձորը, մյուսով աղջկան է նվիրում կենաց ծառ-ծաղիկը: Այստեղ տեսանելի են միջսեռային հարաբերությունները, ինչը հատկապես երևան էր գալիս բնության զարթոնքի փուլին համընթաց տոների ժամանակ՝ Համբարձման, Ծաղկազարդի, Վարդավառի խաղերում և այլն [11, էջ 389-400]: Եվ այն, ինչ սիրահարներին չէր կարելի ասել ուղիղ խոսքով, արտահայտվում էր երգերում ու խաղիկներում՝ ոչ անձնավորված, բայց միաժամանակ շատ ուղղորդված և զուգահեռ կողմից ըմբռնելի.

Ես էլ չգովեմ, իմ նազելի գովական ես դու,

Գովքի արժան ես դու,

Գարնան անուշիկ ցողերով լի բալասան ես դու,

Մմբուլ, սուսան ես դու

Ծաղկ, որ կասեն, մեն մի հատիկ թագուհի վարդ ես,

Ողջ պարտեզի զարդ ես,

Բուրմունքդ անուշ, անմահական, պատվական ես դու,

Եղեմական ես դու [14, էջ 292]:

Ձայնդ երգերի աղբյուրի ակ է,

Խաղդ կապուտակ մի մանուշակ է,

Ծոցդ դրախտի անմար կրակ է:

Ոչ մի ծաղիկ քո բուրմունքը չունի,

Ոչ մի մայր քեզ պես գյոգալ չի ծնի [4, էջ 18]:

Իմ ուրախության անսպառ ակունք,

Սիրտ մխիթարող նեկտար ես հատուկ,

Քո անմահական բուրմունքն եմ ուզում,

Քո ծիծաղով լի աչքունքն եմ ուզում:

*Քո տեսքով տարված, քո գովքն եմ ասում,
Քեզ սիրո երգչի գովեստն է սագում* [4, էջ 113]:

*Դու ես իմ կյանքի, դու ես իմ փառքի հույսը ու լույսը,
Երգեր եմ հյուսում, նուրբ սրտեր հուզում, յա՛ր, քո սիրուցը,
Արի, իմ սիրո՛ւն, քեզ հետ է լինում սրտիս զրույցը,
Դու հոտով վարդ ես, աննման զարդ ես, յա՛ր արա՛ հնձ քեզ* [4, էջ 117]:

Նվագարաններ. Հավաքածուի թվով հինգ զարդատուփերի վրա հանդիպում ենք երաժշտական գործիքների՝ լարային, փողային և հարվածային [նկ. 3]: Երկու զարդատուփի վրա պատկերված են երկու սեռի ներկայացուցիչներ: ՀԱՊԹ 6731/2-ի վրա նվագածուների խումբ է պատկերված՝ երկու երիտասարդ տղամարդ և մեկ կին: Կինը առջևում է նստած, նա քնար է նվագում: Երիտասարդները նրա թիկունքում են, մեկը գուռնա հիշեցնող փողային գործիք է նվագում, մյուսը՝ քամանչա, որը աշուղների ու գուսանների սիրելի գործիքն էր, նրանց հոգու ու հույզերի արտահայտիչը¹:

Նկ. 3

*Հազար օրհնանք քո ստեղծողին, ծաղկանց բաղ ես, քյամանչա,
Փարատիչն ես իմ վշտերի, խաղ ու տաղ ես, քյամանչա:
Անուշ ձայնդ հովերի հետ պանդուխտ մարդու կհասնի:
Որտեղ խնջույք ու հարսանիք, դու այնտեղ ես, քյամանչա:
Միրահարը քեզնով տարված՝ լսել կուզի մեղեդիդ.*

¹ Կերպարների տղամարդ լինելը թույլ է տալիս ենթադրել փողային գործիքի առկայությունը, քանի որ հայոց մեջ ընդունված չէր կանանց կողմից փողային նվագարաններ նվագելը:

Դու սիրուն շրթի բալ ես, կրծքի խալ ես, քյամանչա:

*Հույս կտաս դու անհույս մարդուն քո նուրբ ու սուրբ լարերից,
Միրահարի քնքուշ սրտին դեղ ու ճար ես, քյամանչա [4, էջ 99]:*

№ 2040/4 շրջանաձև զարդատուփի վրա նվագող զույգ է պատկերված [նկ. 4]: Նվագարանները դարձյալ քնար և զուռնա են [11, էջ 27, 28]: Զույգի միջև վեր է բարձրանում կենաց ծառը: Մյուս երեք զարդատուփերի վրա նվագող կերպարները զույգ կանայք են: ՀԱՊԹ 6292/2 առարկայի վրա աղջիկներից մեկը դափ հիշեցնող հարվածային գործիք է նվագում, մյուսը՝ լարային, որն իր տեսքով նման է սագի կամ ուղի: Մյուս երկու պատկերներում նվագում է կանանցից մեկը՝ երկուսում էլ՝ լարային նվագարան: Հայոց մեջ ընդունելի և սիրված էր նվագող կնոջ կերպարը, ուստի այն իր արտահայտությունն է գտել երգերում.

Նկ. 4

*Եկան գարնան անուշ օրեր,
Ծաղկով լցվան դաշտեր, ձորեր.
Յարքս զուգվել սեյրան կերթա,
Հագած-կապած ալվան շորեր:*

*Նա մի նազ ունի, նազ ունի, նազ ունի.
Ձեռքին սազ ունի, սազ ունի, սազ ունի,
Չալելով սեյրան կերթա,
Դարձել է ջեյրան՝ կերթա [14, էջ 259]:*

*Պարտեզում իրիկնապահին
Ընկերներով ման կուգային,
Բացվել էր դեմքը երկնային.*

Արև ասեմ թե,
Լուսին ասեմ թե,
Ի՛նչ, ի՛նչ ասեմ, գեղեցիկ յարիս:
Երգում է սրտի սերիցը,
Մազն էլ չի գցում ձեռիցը,
Թափում է շրթունքներիցը.
Նաբաթ ասեմ թե,
Շաքար ասեմ թե,
Ի՛նչ, ի՛նչ ասեմ, անուշիկ յարիս [14, էջ 290]:

Ո՛վ համով աղջիկ, լույսդ հրեղեն,
Թռի՛ր, եկ ինձ մոտ, թներիդ մեռնեն.
Ես քո կարոտած բարևդ առնեմ,
Նազերով արի, ա՛յ նազով աղջիկ:
Արի գեղգեղա

սե՛ր, սազով աղջիկ [4, էջ 41]:

Մայրական սիրո գեղեցիկ արտահայտություն է հավաքածուի թիվ 2040/2 զարդատուփի պատկերը, որը ներկայացնում է երեխային գրկում պահած կնոջ [նկ. 5]: Մանուկ Քրիստոսին գրկած Տիրամոր կերպարի հետ որոշակի աղերսներ ունեցող պատկերների ժողովրդական ընկալումները քիչ չեն խորհրդային շրջանի ստեղծագործություններում: Կատարման ձևի և գաղափարապես նույն մոտեցմանն ենք հանդիպում ՀԱԹ-ի հավաքածուի կազմում ընդգրկված Ռուբեն Շահվերդյանի՝ «Մայրություն» անվանումը կրող ստեղծագործությունում [ՀԱՊԹ «ԱԿ»-1, 2016] [նկ. 6]: Երկու դեպքում

Նկ. 5

Էլ տեսնում ենք մոր և երեխայի անքակտելի կապը և մայրական անհուն հոգատարությունը երեխայի նկատմամբ: Ջարդատուփի վրա պատկերված տեսնում ենք հեզ և գթառատ կնոջ, ով գրկել է իրեն ապավինող երեխային:

*Օրոր ասեմ, քնի՛ր, անուշ իմ բալա,
Մեզ սարերի ծաղկունքից քեզ բուրմունք տամ,
Երգս լսիր, քնի՛ր իմ բալա,
Իմ սիրուն ջան, անուշ կաթով քեզ կյանք տամ.
Նանի՛կ ջան.*

Անո՛ւշ բալաս,

Քնքո՛ւշ լալաս,

Քնի՛ր, որ դու

Շուտ մեծանաս [4, էջ 38]:

Տղան նստած է թեքությամբ և ձեռքերը բարձրացրել է քիչ վեր՝ դեպի մայրը՝ կարծես պարտաստ լինելով աղոթելու կամ հակված լինելու գրկել նրան: Նա ունի խաղաղ և անմեղ դեմք: Մայրապաշտությունը, որը հայ բանաստեղծների սիրելի թեման էր, չէր կարող շրջանցվել գուսանական երգերում:

Ջուխտակ շամամներըդ դըրախտ ծոցիդ մեջ,

Կաթնաղբյուր են եղել ինձ համար, մայրիկ:

Տատրակի պես շատ եմ արել ելևեջ,

Կըրծքիդ վըրա մաքուր՝ սուրբ տաճար, մայրիկ:

Ինձ համար հոյակապ կազմըդ ես մաշել:

Հրճվել, ուրախացել, վըրաս ես աշել:

Մինչև մեծանալըս ինչե՞ր ես քաշել,

Մընացել ես անքուն, անդադար, մայրիկ [14, էջ 253]:

Լույսի նման, հույսի նման սրբազան,

Նկ. 6

Կյանքի նման թանկագին է մոր սերը,

Աշխարհի մեջ ոչինչ չկա իր նման,

Հավերժական, սրտագին է մոր սերը:

Ջա՛ն, անուշ մայրիկ,

Ջա՛ն, քնքուշ մայրիկ,

Քո լեզվին մատաղ,

Քո լեզուն՝ մեղմիկ [4, էջ 22]:

Հայկական բնաշխարհ.

Մարդու կապը բնության և կենդանական աշխարհի հետ եղել է մշտապես և այս կապն իր արտահայտությունն է գտել հայոց բնաշխարհին ձոնված երգերում ու բանաստեղծություններում: Ուստի պատահական չէ, որ երբ իր երաժշտության հարցերին նվիրված դասախոսություններից մեկում Կոմիտաս վարդապետին հարցնում են.՝ «*Ի՞նչ ե ազգային յերաժշտությունը, ի՞նչ ե նյութ տալիս ազգային ժողովրդական յերգերին*»: Նա նշում է. «*հպարտ լեռները, խոր ձորերը, դաշտերը, բազմազան կլիման*» [9, էջ 9]:

ՀԱՊԹ 8169/1 զարդատուփի տեսարանում լեռների *Ֆոնի* վրա պատկերված է երկու կերպար՝ կին և աղջնակ, ովքեր պահում են մեկական թռչուն [նկ. 7]: Կնոջ ետևում պատկերված են երկու կենդանի, որոնք կարող են լինել ավանակ կամ ջորի: Պատկերը շնչում է էպիկականությամբ, ուստի կնոջ վեր մեկնած ձեռքում կարող է լինել հեքիաթային «Հազարան բլբուլ», իսկ կենդանիները կարող են լինել ավանակ, որը «սուրբգրքային կենդանի է, հետևաբար ոչ միայն «հարազատ», այլև սիրելի իր դիմացկունության, հեզության, սակավապետության ու հնազանդության որակներով, գործոններ, որ միշտ էլ նախընտրելի են մարդու համար, ինչպես մարդկանց, այնպես էլ կենդանական աշխարհի հետ հարաբերություններում» [3, էջ XXIII]:

«Ես հիշում եմ մեր սարերի լանջերը,

Աղբյուրների սառ ջրերի կանչերը:
Ես հիշում եմ մորս ձայնը սարերում,
Ոչխարների մակաղելը քարերում,
Հովիվների սրինգների ձայնն անուշ՝
Մարին նստած թուխ ամպերի հովերում...» [4, էջ 5]:

Հայոց երկրի խորունկ ձորեր,
Ձեզ հազար տաղ պիտի ասեմ.
Բույրով լցված ծաղկանց ծովեր,
Ձեզ հազար խաղ պիտի ասեմ,
պիտի ասեմ:

Ձեր ծոցում եմ ես մեծացել,
Ծաղկանց շաղերով լվացվել.
Ձեր իմաստուն երգով լցվել,
Ձեզ ծաղկի թաղ պիտի ասեմ [4, էջ 16]:

Նկ. 7

Նկ. 8

Լիության, արգասաբերության և պտղաբերության խորհուրդը լավագույնս է արտահայտված հավաքածուի № 4593/5 զարդատուփի վրա, որտեղ հեղինակին հաջողվել է մեկտեղել խորհրդի ժողովրդական և աստվածաշնչյան ժողովրդական ընկալումները [նկ. 8]: Տեսարանում պատկերված է ծիսական արարողություն, որը կարծես գովք և երախտագիտություն լինի ուղղված մայր բնությանը: Կենտրոնում պատկերված է առանցքային խորհրդանիշ հանդիսացող կանաչով ծածկված հողից աճած պտղավորված կենաց ծառը, որի երկու կողմում կանգնած երիտասարդ աղջիկներն ի նշան փառաբանության և երախտագիտության դեպի ծառն են ուղղել իրենց ձեռքերում եղած ծաղկեփնջերը՝ այս կերպ երկրպագելով մայր հողին և բնությանը, որ ամեն տարի նորոգվում է և վերստին պտղավորվում: «*Երկիրը կանաչ խոտ թող բուսցնէ, սերմ տուտող խոտ եւ իր տեսակին պէս պտուղ տուտող պտղաբեր ծառ, որ իր մէջ իր սերմը ունենայ երկրի վրայ*» ու այնպէս եղաւ: Ու երկիրը *կանանչ խոտ*, իր տեսակին պէս սերմ տուտող խոտ եւ իր տեսակին պէս սերմ ունեցող *պտղաբեր ծառ հանեց*» [2, էջ 2]:

Մեր խնջույքի սեղանն առատ բացվել է նոր գարնան նման,

Մանուշակի անուշ հոտով լցվել է նոր գարնան նման.

Զահել ու ծեր աշխուժացել, զուգվել են նոր գարնան նման,

Ծաղիկները վարդաջրով բացվել են նոր գարնան նման:

Սեղան բացեք այս երեկո, առատության դուռը բաց է,

Լույս է իջել մեր սեղանին, մեծ լիության դուռը բաց է.

Արտաշատի գինին խմենք, ուրախության դուռը բաց է,

Լի ու առատ մեր սեղանը բացվել է նոր գարնան նման:

Լույս աղջիկնէ՛ր, բերեք հիմա ոսկե սինին Հայաստանի,

Վրան շարած բաժակներով անուշ գինին Հայաստանի.

Փառք տանք, խմենք կենացը մենք հողի, ջրի Հայաստանի,

Մեր խանդավառ կյանքի ճամփան ծաղկել է նոր գարնան նման
[14, էջ 302]:

Բերքահավաք.

Հավաքածուի չորս զարդատուփեր՝ ՀԱՊԹ 2040/5, 4593/1, 6292/1, 8169/2, ներկայացնում են առատության և լիության տեսարաններ: Պատկերված են կանայք՝ ուլքեր իրենց ուսերին պահում են կամ ձեռքներին ունեն մրգերով լի զամբյուղներ և սկուտեղներ [նկ. 9]: Բոլոր կերպարները պատկերված են խիստ գունագեղ՝ կարծես մեկտեղելով հայոց բնաշխարհի անուշահամ մրգերի գույները բերքահավաքի ցնձալի տրամադրությունների հետ:

*Ա՛խ իմ սիրասուն Հայրենիք,
Քու մեջ կան համեստ ընտանիք,
Որոնց վայելում է բարիք:
Եվ ամեն հայ այր,
Քեզ զոչում է մայր,
Երկիր դրրախտավայր,
Դրրախտավայր երկիր,
Հայոց ապաստան –
Հայաստան [14, էջ 176, 177]:*

Նկ. 9

*Ծուփ ծով են դարձել արտերը բերքի,
Մեղմ օրորվում են հասկերը բերքի,
Ամեն սրտի մեջ, ամեն սրտի մեջ,
Հնչում են ուրախ երգերը բերքի [4, էջ 12]:*

Եզրահանգում.

ՀԱԹ-ի Լաուրա (Շահանե) Սարգսյանի զարդատուփերի հեղինակային հավաքածուն խորհրդային շրջանում ստեղծագործող մարդու աշխարհընկալման և իրականության հոգևոր, իդեալական պատկերացումների արտահայտությունն է, որը սերտորեն կապված է իր

արմատներին և ժողովրդական մշակույթին: Այս երկուսի փոխհարաբերությունը թույլ է տվել ստեղծագործական մտքի սահմանների ընդլայնմանը, ինչի արդյունքում ստեղծվել են հեղինակի հայկականությանը շնչող կերպարները և հայոց բնաշխարհը ներկայացնող տեսարանները, որոնք այնքան ցայտուն կերպով բնութագրված և ներկայացված են հայկական գուսանական երգերում:

Օգտագործված գրականություն

1. Աբեղյան Մ. *Ժողովրդական խաղիկներ. գյուղական փոքր յերգեր իրենց փոփոխականներով*: Երևան: Հայպետհրատ: 1940: 584 էջ:
2. *Աստուածաշունչ*, Գիրք հին և նոր կտակարանաց (Եբրայական եւ յունական բնագիրներէն թարգմանուած), «Հայ Ավետարանչական ընկերակցութիւն» 1994, 1382 էջ:
3. Ավագյան Ա. *Կենդանիների եվ բույսերի անձնավորումը Հակոբ Մնձուրու ստեղծագործություններում*: Վեմ համահայկական հանդես: ԺԵ (ԻԱ) տարի: Թիվ 1(81): Հունվար-մարտ: 2023: I-XXVII էջեր:
4. Դալալյան Ա., *Գուսանի սերը*: Երևան: Հայպետհրատ: 1958: 152 էջ:
5. Թագակչյան Զ., Պիկիչյան Հ. *Վայոց Ձորի ավանդական երգեր և նվագներ. մաս 2, Ծիսական շարք // Հայ ավանդական երաժշտություն մատենաշար, պրակ XII*: Երևան: Ամրոց գրուպ հրատ.: 2014: 250 էջ:
6. Թահմիզյան Ն. *Երաժշտությունը հին և միջնադարյան Հայաստանում*: Երևան: Սովետական գրող հրատ.: 1982: 60 էջ:
7. Խաչատրյան Ժ. *Ծիսական պարը հայոց հավատալիքների համատեքստում*: Երևան: Գիտություն հրատ.: 2014: 381 էջ:
8. Խառատյան-Առաքելյան Հ. *Հայ ժողովրդական տոները*: Երևան: «Զանգակ-97» հրատ.: 2005: 355 էջ:
9. Կոմիտաս, *Հոգվածներ յեվ ուսումնասիրություններ*: Յերեվան: Պետական հրատ.: 1941: 199 էջ:

10. Մկրտչյան Ս. *Տոներ. Հայկական ժողովրդական ծեսեր, սովորույթներ, հավատալիքներ (ավանդույթ և արդիականություն)*: Երևան: Գասպրինս հրատ.: 2010: 192 էջ:
11. Յովհաննիսեան Շ. *Տոնաճիսական շրջայց-խաղերի գաղափարական հիմքն ու ընդհանրությունները* // Հայկազեան հայագիտական հանդես: Լիբանան: Հ. 42/2, 2022: էջեր 389-400:
12. Պողոսյան Ս. *Հայկական տարազի համալիրները* // Հայկական տարազ: Երևան: Տիգրան Մեծ հրատ.: 2002, էջեր 13-27:
13. Վարդանյան Ա. «Երազանքների և գույների զարմանահրաշ աշխարհում»: *Քրիստոնյա Հայաստան*: Էջմիածին: 2020: ՄԱՐՏ Բ, ԹԻՎ 6 (554):
14. Քոչարյան Ա. *Հայ գուսանական երգեր*: Երևան: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:1976: 371 էջ:
15. Худабашян К., Багдасарян А., Киракосян А. *Народная музыка и инструменты* // Армяне. Москва: Изд.-во "Наука". 2012: сс. 429-437.
16. Мильке А. Технология изготовления масок из папье-маше [https:// art-gallery-7dp.ucoz.ru/TT3/2016/milke_ai_maski.pdf](https://art-gallery-7dp.ucoz.ru/TT3/2016/milke_ai_maski.pdf) (դիտվել է 06.06.2023):
17. Лисициан С. Старинные пляски и театральные представления армянского народа: Т. 1: Ереван: Изд.-во "Акад. наук Арм. ССР". 1958: 613 с.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Կարեն Ասատրյան Սաշայի, կրտսեր գիտաշխատող,
«Սարդարապատի հերոսամարտի հուշահամալիր, Հայոց ազգագրության և ազատագրական պայքարի պատմության ազգային թանգարան», Հայաստան,
էլ. հասցե՝ sardarapat01.22@gmail.com, <https://0009-0005-4493-4088>:

Asatryan Karen Sasha, junior researcher,
Memorial Complex of Sardarapat Battle,
National Museum of Armenian Ethnography and History of Liberal Struggle, Armenia,
e-mail: sardarapat01.22@gmail.com, <https://0009-0005-4493-4088>.

Асатрян Карен Сашикович, младший научный сотрудник,
Мемориальный комплекс Сардарпатской битвы, Национальный музей
этнографии и истории освободительной борьбы армян, Армения,
эл. адрес: sardarapat01.22@gmail.com, <https://0009-0005-4493-4088>.